

TÜRK KARİKATÜRÜNDE İTALYA’NIN HABEŞİSTAN’I İŞGALİ (1935-36)

Dr. Yasin KAYIŞ*

ÖZ

1929 Dünya Ekonomik Krizi’nden sonraki on yıl boyunca yaşanan uluslararası siyasi krizler II. Dünya Savaşı’nın kilometre taşları olmuştur. İtalya’nın 1935-36 yıllarında Milletler Cemiyeti üyesi Habeşistan’ı işgal etmesi on yıllık krizler zincirinin en önemli halkalarından biridir. Uluslararası siyasi ortamın müsait olduğuna karar veren Mussolini, 1934 sonunda Habeşistan’la yapay bir kriz oluşturmuş, ardından da Habeşistan’ı işgal etmek için harekete geçmiştir. Fransa’nın kasıtlı ilgisizliği, İngiltere’nin istemeyerek de olsa göz yumması işgali kolaylaştırmış, 1936 Mayıs’ında İtalya Habeşistan’ı ilhak etmiştir.

İtalya’nın Habeşistan’a saldırması dünya çapında olduğu gibi Türkiye’de de kaygıyla izlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bir yandan işgal karşısı safta yer alırken bir yandan da bu krizin doğurabileceği sonuçlara karşı tedbir alma çabasına girmiştir. Konu, önemine dayalı olarak Türk basınında geniş yer almış, mizah yayınları da bu krizi karikatürlerine yansıtarak değerlendirmeler yapmışlardır. İtalya’ya yönelik sert eleştirilerin görselleştirildiği bu karikatürlerde “Batı Medeniyeti” bir kez daha sorgulanmış, ayrıca Milletler Cemiyeti’nin işlevsizliği de eleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İtalya, Habeşistan, Mizah, Karikatür, Akbaba, Yeni Köroğlu, Karagöz

OCCUPATION OF ABYSSINIA BY ITALY IN TURKISH CARICATURE (1935-36)

ABSTRACT

The international political crises that occurred during the decade after the 1929 World Economic Crisis were the milestones of the Second World War. Italy's occupation of Abyssinia, a member of the League of Nations in 1935-36, was one of the most important chain of crises link in ten years. Mussolini, who decided that the international political environment was available, created an artificial crisis with Abyssinia at the end of 1934, and then took action to occupy Abyssinia. The deliberate apathy of France and the Britain's involuntary overlooking facilitated the occupation, and in May 1936, Italy occupied Abyssinia.

The attack of Italy to Abyssinia was watched with concern in Turkey as well. The Republic of Turkey, in the anti-occupation side made effort to take measures against the consequences of this

* Milli Eğitim Bakanlığı, e-posta: ykavis@hotmail.com

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 2 Nisan 2020

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 27 Nisan 2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 30 Mayıs 2020

Araştırma Makalesi/Research Article

crisis. The subject was widely featured in the Turkish press based on its importance, and humor publications made evaluations by reflecting this crisis on their caricatures. In these caricatures, where harsh criticism towards Italy was visualized, "Western Civilization" was once again questioned, and the dysfunction of the League of Nations was also criticized.

Key Words: *Italy, Abyssinia, Humor, Caricature, Akbaba, Yeni Köroğlu, Karagöz*

1.GİRİŞ

Dünya tarihi insanlığın acı tecrübeleriyle doludur. Bunların doruk noktalarından biri de hiç kuşkusuz iki dünya savaşı ve bu savaşlar arasındaki dönemdir. I. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz sonuçlar II. Dünya Savaşı'na neden olmuş, dünya 1929 yılından itibaren sürüklendiği krizler girdabıyla adım adım bu savaşa yaklaşmıştır. Söz konusu krizlerin en büyüklerinden biri de Habeşistan'ın İtalya tarafından işgalidir.

Habeşistan'ın işgali yalnız iki ülke arasındaki bir savaş değildir. Bu krizle I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'nin işlevsizliği bir kez daha açığa çıkmış; Milletler Cemiyeti, üyesi olan bir ülkeyi bir başka üyesine karşı koruyamamıştır. Öte yandan bu savaş uluslararası ilişkileri gerginleştirmiş, güç dengelerini değiştirmiş, II. Dünya Savaşı öncesindeki antirevizyonist ülkelerin iştahını kabartmıştır.

Böyle büyük çaplı bir krize Türkiye'de hükümet, basın ve kamuoyu gibi mizahçılar da kayıtsız kalmamıştır. Türk basınının içinde bulunduğu durumun da etkisiyle krize odaklanan karikatürcüler, İtalya-Habeşistan ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı tarihten itibaren konuyu sık sık ele almışlar ve günümüze önemli bir görsel miras bırakmışlardır. Bu çalışmanın amacı, böyle zengin bir mirası değerlendirmek, Habeşistan krizine karikatürcü ve mizahçıların gözünden bakmaktır.

2. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE- İTALYA VE TÜRKİYE-HABEŞİSTAN İLİŞKİLERİ

1.1.Türkiye-İtalya İlişkileri

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde, Milli Mücadele döneminde düşman pozisyonunda olan İngiltere, Fransa ve Yunanistan'la ilişkiler zamanla normalleşirken İtalya ile olan ilişkilerde en iyimser ifadeyle "güvensizlik ve endişe" hâkim olmuştur. Bu durumun başlıca sebebi ise 1922 yılında İtalya'da iktidara gelen Milli Faşist Partisi ile onun lideri Mussolini'nin emperyalist bir dış politika benimsemiş olmasıdır. Ne var ki 1926'ya kadar gözlerini Anadolu'ya dikmiş olan İtalya askeri bir girişimde bulunmamış, Türkiye'nin durumunu izlemiş ve gelişmelerden kendi lehine yararlanmak için fırsat kollamıştır. 1927'den itibaren ise Türkiye'nin diğer devletlerle ilişkilerini normalleştirilmesiyle İtalya da Türkiye ile ilişkilerini nispeten normale sokmaya başlamıştır (Çelebi, 2015:104-107).

1928’de Türkiye ile İtalya arasında “*Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması*”nın imzalanması iki ülke arasında “*göreceli barış*” denilebilecek bir dönem başlattı. Bu süreçte iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler yapıldı. İtalya Dışişleri Müsteşarı Dino Grandi 1928’de Türkiye’yi ziyaret etti. Türkiye’nin en üst düzeydeki ziyareti ise 1931 yılında Başbakan İsmet Paşa’nın İtalya’ya yaptığı ziyaret oldu (Çelebi, 2015:107-108). Diğer yandan Türkiye-İtalya ilişkileri 1924-1929 yıllarında özellikle ticari alanda oldukça iyiydi. İtalya, Türkiye’nin ithalatında ve ihracatında birinci sırada yer alıyordu (Cantemur, 2012: 781-782).

1934’ten itibaren yeniden İtalya’nın antirevizyonist yaklaşımı ağırlık kazanmaya başlamış bu da Türkiye-İtalya ilişkilerine yansımıştır. Mussolini’nin 19 Mart 1934’te İkinci Beş Yıllık Faşist Kongresi’nde yaptığı konuşmada; “*İtalya’nın mukadderatının Akdeniz, Afrika ve Asya’da olduğunu*” söylemesi, Türk resmi makamları ve basını tarafından tepkiyle karşılanmış, İtalyan makamları bu söylemin Türkiye’yi hedef almadığını söylemişlerdir. Buna karşın Türkiye’nin tedirginliği sürmüş, bazı İtalyan gazeteleri de “*Anadolu’nun İtalyan göçmenleri için en uygun yer olduğunu*” savunmaya devam etmişlerdir (Çelebi, 2015:111; Gönlübol ve Sar, 1997:113-114).

Mussolini’nin konuşması Türkiye’nin İtalya’ya karşı tutumunda ciddi bir değişikliğe neden olmuştur. Mevlüt Çelebi’ye göre “... Atatürk bu dönemdeki İtalya’yı, on yıl önceki İtalya’dan daha tehlikeli görmüş ve ciddiye almıştır”. Buna bağlı olarak Türkiye dış politikasını İtalyan tehdidi ve muhtemel saldırısına göre düzenlemiştir (Çelebi, 2015:111). Atatürk’e göre İtalya’nın Türkiye’ye kıyılarından bir çıkarma yaparak nihai başarıya ulaşması mümkün değildi. Muhtemel bir saldırı ancak Balkanlar üzerinden gerçekleşebilirdi ve Türkiye’nin bu olasılığa göre hareket etmesi gerekiyordu (Soyak, 2008: 504). Bu doğrultuda Türkiye, İtalya ve Almanya’nın saldırgan tutumuna karşı ittifak arayışına girmiş, 9 Şubat 1934’te Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Balkan Antantı imzalanmıştı. Bunu kendine karşı bir hareket olarak yorumlayan İtalya ise durumdan memnuniyetsizliğini açıkça ifade ediyordu.

İtalya’nın Habeşistan’a karşı askeri harekâta girişmesi, zaten İtalya’nın söylemlerinden tedirgin olan Türkiye’yi daha da tedirgin etmiş bu durum iki ülke ilişkilerine yansımıştır. Bundan sonraki süreçte İtalya’ya karşı izlenecek politika ise İnönü ile Atatürk arasında anlaşmazlık konularından biri olmuştur (İnönü, 2009: 542-543).

1.2.Türkiye-Habeşistan İlişkileri

Afrika’daki en eski devlet geleneğine sahip olan Habeşistan’da XVI.yy ortalarından XIX.yy’ın ikinci yarısına kadar hâkim güç Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Osmanlılar’ın 1555 yılında kurmuş olduğu “*Habeş Eyaleti*” günümüzdeki Sudan’ın bir kısmı ile Cibuti, Eritre, Etiyopya ve Somali’yi kapsamış, XVI.yy’da en geniş sınırları Mısır hududundan Doğu Afrika’daki Mombasa’ya kadar uzanmıştır. XIX.yy’ın ikinci yarısından itibaren bölge sömürgeci güçlerin hedefi haline gelmiş,

İngiltere Mısır'ın yanı sıra Sudan'a yerleşirken İtalya da Eritre, Cibuti ve Somali'ye yerleşmiştir (Orhonlu, 1996: 363, 366, 367). Afrika'nın Avrupalı güçler tarafından sömürgeleştirilmesi sürecinde bağımsızlığını korumayı başarabilen tek devlet ise Habeşistan (Etiyopya) olmuştur.

Afrika'nın doğusundaki Habeşistan, halkının büyük bölümü dinsel açıdan Müslüman veya Ortodoks Hristiyan olmakla birlikte, farklı dinler, etnik gruplar ve dillere beşiklik etmiştir (Ali, 2012:1-2). 19.yy ortalarında merkezi otoritenin sağlandığı ülkede, 1889'da tahta geçen İmparator II. Mınılık Avrupalı güçlerin saldırılarına göğüs germiş, en büyük tehlikeyi oluşturan İtalya'yı 1896'da Adva Savaşı'nda mağlup etmiş ve sömürgecileri ülkesine sokmamayı başarmıştı. (Ali, 2012:5).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Habeşistan, Taht Naibi Ras Teferi Mekonın'ın öncülüğünde modernizasyon politikası izliyordu. Türkiye, Afrika'nın bu tek bağımsız ülkesine kayıtsız kalmamış, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Ankara'nın 1926'da Ahmet Münir Erhan Bey yönetiminde bir delegasyon göndermesi ve Addis Ababa'da bir konsolosluk açmasıyla başlamıştı. Ras Teferi Mekonın'ın I.Haile Selasiye adıyla, Habeşistan tahtına oturduğu süreçte ve sonrasında da dostane şekilde sürdü¹. 1932'de, Habeşistan adına Ankara'ya resmi bir ziyaret yapan Büyükelçi Bejrond Zelleke Ankara'da sıcak bir biçimde karşılandı. Atatürk tarafından kabul edildi. Bir yıl sonra Türkiye'de Habeşistan diplomatik misyonu oluşturuldu ve Ato Bırhane Marqos da Ankara'daki Habeşistan başkonsolosu olarak atandı (Ali, 2012:153-154; Şimşir, 2011: 172-173).

İtalya-Habeşistan ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı süreçte Türkiye-Habeşistan ilişkileri olumlu seyrini sürdürüyordu. Atatürk'ün Mart 1935'te yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine yazılan dostluk mektuplarıyla karşılıklı güven pekiştirilmişti (Şimşir, 2011: 180-181). Aynı süreçte Atatürk, Habeşistan'a karşı dostane tutumunu ve desteğini göstermek adına 1 Mayıs 1935'te Addis Ababa'daki Türk konsolosluğunu büyükelçilik seviyesine yükseltmişti (Ali, 2012:154-159). İtalya-Habeşistan arasındaki savaş sürerken de Mart 1936'da Habeşistan ile Türkiye arasında Dostluk ve Ticaret Anlaşması imzalanmış, ne var ki iki ay sonra Habeşistan'ın tamamen işgali sonucunda hayata geçememiştir (Ali, 2012:157-159).

3. İTALYA'NIN HABEŞİSTAN'I İŞGALİ VE TÜRKİYE

I.Dünya Savaşı'ndan istediği kazanımları elde edememiş olan İtalya, savaş sonrasında – ABD'nin göçmen kısıtlaması sonucunda- nüfus fazlalığı probleminin altında daha çok ezilmeye başlamıştı. Ayrıca gelişmiş olan İtalyan sanayisi, hammadde açısından büyük oranda dışa bağımlıydı. Dünya Ekonomik Bunalımı da İtalya'nın dış ticaretine büyük bir darbe indirmişti. Bu ekonomik etkenler İtalya'yı, bir kez daha el değmemiş kaynaklara sahip Habeşistan'a doğru yöneltiyordu. Diğer yandan Habeşistan'ı kuzeyden ve güneyden adeta kısıp alan Eritre ve Somali, İtalya'nın sömürgesi

¹ Karşılıklı iyi ilişkileri ifade eden mektuplar ve belgeler için bkz. (Şimşir, 2011: 159- 160, 163-165, 169).

durumundaydı. Bu durum İtalya için kolaylaştırıcı bir etken olarak görülüyordu (Armaoğlu, 1994: 251-252; Cantemur, 2012: 788).

Mussolini, 1932'den itibaren saldırı planlamaya başlamış ve Somali'deki İtalyan kuvvetlerini takviye etmişti (Ali, 2012:154-157). Nihayet 1935 yılında adım atmaya karar verdi. Zira uluslararası ortam İtalya'nın arzusunu gerçekleştirmesi için oldukça müsait görünüyordu. 1931 yılında Japonya'nın Mançurya'ya saldırması karşısında Milletler Cemiyeti bir şey yapamamıştı. Almanya'da Hitler'in liderliğinde Nazi iktidarı kurulmuş, silahlanmaya başlamış ve Avrupa'da dikkatleri üzerine çekmişti. Özellikle Almanya'nın saldırgan tutumundan çekinen Fransa, İtalya ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışıyor, 7 Ocak 1935'te de İtalya ile siyasi konularda işbirliğini içeren bir anlaşma imzalıyordu. Görüşmeler sırasında Fransa, Habeşistan konusunda ilgisiz davranacağıının sinyalini vermiş, Mussolini'yi cesaretlendirmişti. İngiltere ise zaten 19.yy sonu ile 1906 ve 1925'te yaptığı antlaşmalarla İtalya'nın Habeşistan'daki özel menfaatlerini tanımıştı. İngiltere asıl olarak Habeşistan'da, Nil nehrinin kaynağını oluşturan nispeten küçük bir bölgeyle ilgileniyordu. Ancak Mussolini yine de elini çabuk tutmalı, İngiltere'nin karşı çıkma ihtimaline karşı Habeşistan'ın işgalini oldu bittiye getirmeliydi.

5 Aralık 1934'te İtalyan Somalisi ile Habeşistan arasında bulunan Val Val sınır karakolu çevresindeki çatışmalar Mussolini'nin aradığı bahaneyi sağladı. İki ülke arasındaki anlaşmazlıkların Milletler Cemiyeti'ne taşınması onun için sadece formaliteden ibaretti. Bu arada Mussolini'nin kararını kesinleştiren bir gelişme yaşandı. Nisan 1935'te Milano yakınlarındaki Stresa'da İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Almanya'nın silahlanması gündemiyle yapılan görüşmelerde İngiltere ve Fransa'nın Habeşistan'ın işgaline ses çıkarmayacakları kanaatine vardı (Ali, 2012:154-157; Cantemur, 2012: 789).

Sınır çatışmaları konusunda aylar süren ikili görüşmelerden ve Habeşistan'ın konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmesinden bir sonuç çıkmadı. Cemiyet aylar süren inceleme sonucunda, Eylül 1935'te her iki tarafın da suçsuz olduğuna karar verdi. İngiltere'nin uzlaştırma çabaları da sonuçsuz kaldı. Sonuçta 2 Ekim 1935'te İtalyanlar uçaklarla ve 20.000 kişilik kuvvetle Habeşistan'ın kuzeydoğusundan saldırıya geçtiler (*Kurun*, 3 Birinciteşrin 1935; Nizamoğlu, 2011: 279; Armaoğlu, 1994: 254).

Savaş ihtimalinin gündeme gelmesinden itibaren Türkiye'de gerek hükümet gerekse de basın konuyu dikkatle takip etmeye başlamıştı. Türkiye'de konu gazete manşetlerinden veriliyor, sonraki günlerde de basın gerek birinci sayfalarda gerekse de sayfa içlerinde savaşa geniş yer ayırıyordu². Basının tavrı açıkça Habeşistan yanlısıydı (Nizamoğlu, 2011: 287). Mazlum bir milletin, emperyalist bir saldırganı karşı başarılı olması arzusu açıkça görülüyordu. Gerek haberlerde gerekse de yayınlanan fotoğraflarda Habeşistan'ın yoksunluklara rağmen direnişi övgüyle öne çıkarılıyordu.

² Örnek olarak bkz. (*Kurun*, 3-10 Birinciteşrin 1935; *Cumhuriyet*, 3-10 Birinciteşrin 1935; *Tan*, 3-17 Birinciteşrin 1935).

İtalya bu eylemiyle her iki ülkenin de üyesi bulunduğu Milletler Cemiyeti Misakı'nın 12. maddesini ihlal etmişti. Bunun üzerine cemiyetin genel kurulunda misakın 16. maddesi gereğince bu devlete karşı ekonomik ve mali zorlama tedbirlerinin alınması kararlaştırıldı (Gönlübol ve Sar, 1997: 114; Akşin, 1991: 226). Buna göre İtalya'ya silah, stratejik malzeme ve maddeler satılmayacak, kredi açılmayacaktı. Ne var ki İtalya'nın, kendisine yaptırım uygulayacak ülkelerle savaşa kadar gidebileceği tehdidini savurması etkili olmuş, yaptırımlar içerisinde İtalya'nın asıl ihtiyacı olan petrol, kömür ve demir sokulmamıştı. Dolayısıyla uygulanacak olan “*zecri tedbirler*”in İtalya'nın savaş gücü üzerinde etkileyici bir niteliği olmayacaktı. Bu çelişkinin temelinde Fransa ve İngiltere'nin tavırlarındaki farklılık etkiliydi. Fransa, İtalya'ya karşı gevşek hatta kolaylaştırıcı davranıyor, İtalya'nın hareketinden endişelenen ve daha sert tedbirlere girişmeyi gündemine alan İngiltere'yi frenliyordu. SSCB ve küçük devletler yaptırımlar içerisinde petrolü de sokmayı önerdiklerinde Fransa bunu engelledi. Diğer yandan yaptırımları asıl destekleyenler ise Milletler Cemiyeti'nin barışı koruma misyonuna inanan ve çözümü bu kollektif güvenlik sisteminde bulan küçük devletler olmuştu (Armaoğlu, 1994: 254-255). Türkiye de yaptırımlar konusunda ısrarcı ve uzlaşmaz tavır alan ülkelerden biri olmuştu. Atatürk 27 Ekim ve 1 Kasım 1935'te kamuoyuna açık olarak yaptığı iki konuşmada barışın ve Milletler Cemiyeti prensiplerinin korunması konusunda Türkiye'nin hassasiyetlerini dile getirdi (Ali, 2012:160).

Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'nin aldığı “*zecri tedbirler*”e katılıp katılmayacağı konusu 13 Kasım 1935'te TBMM'nin gündemine geldi. Oturumda söz alan Afyonkarahisar Mebusu Berç Türker; Türkiye'nin cemiyetin kararlarına uymasının İtalya ile olan ticarete zarar vereceğini, zecri tedbirlere uyan ülkelerin ekonomik zararını karşılamak konusunda Cemiyet-i Akvam'ın bir tedbir almadığını söylüyordu. Türker'e göre Avrupa diplomasisi bir muamma idi ve yeni bir dünya savaşı çıkma olasılığı söz konusuydu. Türkiye bu yaptırımlar konusunda tarafsız kalmalıydı. Kürsüye çıkan Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras ise Türkiye'nin Milletler Cemiyeti kararları mecbur ettiği oranda konuya müdahil olduğunu, bunun dışında tam anlamıyla tarafsız kalma niyetinde olduğunu açıkladı. Hükümet bir yandan İtalya ile ilişkileri diğer yandan Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumluluklarını dikkate almak zorundaydı. Bu açıklamalar sonrasında TBMM “*Akvam Cemiyeti tarafından ittihaz olunan tedbirlerin tatbiki hakkında kanun*”u kabul etti (TBMM Zabıt Ceridesi, 13. XI. 1935: 51-53).

Aras'ın açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Habeşistan'ın işgali Türk-İtalyan ilişkilerinde yeni hassas dengeler oluşturmuştu. Türkiye, İtalya ile ilişkilerini bozmak istemiyor ancak Habeşistan'ın işgalini de görmezden geleliyordu. Bunun pek çok sebebi vardı. Öncelikle Türkiye, ilkesel olarak barışın korunmasından yanaydı ve emperyalizme karşıydı. Diğer taraftan İtalya'nın saldırgan tutumundan özel olarak endişeleniyordu. Milletler Cemiyeti'nin aldığı yaptırım kararlarıyla saldırgan ülkenin frenlenmesi, yeni krizleri önleyebilir; aksi takdirde sonu yeni bir dünya savaşına varacak bir sürece girilebilirdi. Ayrıca emperyalizme karşı savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak, emperyalizme

karşı mücadele eden mazlum bir ulusun mücadelesine sempati duyması da doğaldı (Ali, 2012:159-162). Öte yandan gelişmeler Türkiye ile İtalya arasındaki soğukluğu artırmıştı. İtalya, Milletler Cemiyeti kararlarına uyan diğer devletler gibi Türkiye'ye de bir protesto notası vermiş ve Anadolu sahillerine yakın olan 12 Ada'yı ve özellikle de Leros adasını tahkim etmişti (Çelebi, 2015:113). Bu hamleyle İtalya'nın askeri ve deniz üsleri, Türkiye sahillerine bir hamlede 1500 km. yaklaşmıştı ve bu durum Türkiye'nin muhtemel bir İtalyan saldırısından duyduğu endişeyi haklı çıkarıyordu (Gönlübol ve Sar, 1997: 114; Soyak, 2008: 513).

Habeşistan'ın işgali ve sonrasında gelişen olaylar Türk dış politikasında yeni gelişmeler doğurdu. Türkiye, İngiltere ile daha yakın ilişkiler kurup İngiltere'nin başını çektiği "Akdeniz İttifakı" içerisinde yerini aldı. Böylece olası bir İtalyan saldırısına karşı kendini güvence altına almaya çalıştı (Çelebi, 2015:113). Diğer yandan Habeşistan meselesi göstermişti ki Milletler Cemiyeti kendisinden beklenen barışı koruma misyonunu yerine getirmekten acizdi. Uluslararası toplantılar çözüm üretmekten uzaktı. Avrupa'da genel şartların çok değiştiği; dünyanın, sonu meçhul bir badireye doğru sürüklenip gitmekte olduğu anlaşılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, boğazlarda egemenliğini kısıtlayan hükümlerin kaldırılması gereğini işte bu sırada gündeme getirdi (Soyak, 2008: 504). Sonunda tarafları Montrö masasında buluşturup boğazlar üzerindeki egemenliğini yeniden tesis etmeyi başaracaktı. 1937 yılında da, Habeşistan'ın işgali ve İtalya'nın saldırgan tutumundan kaygı duyan doğu ülkeleriyle (İran, Irak ve Afganistan) bir araya gelerek karşılıklı dostluk ve işbirliğini içeren Saadabad Paktı'nı imzalayacaktı.

4. 1930'LARDA TÜRKİYE'DE MİZAH YAYINCILIĞININ DURUMU

1930'lu yıllarda Türkiye'deki mizah yayınları ve karikatürcülerin en önemli odak noktalarından biri uluslararası ilişkiler ve dış politika idi. Bu durumun ilk sebebi Türkiye'nin iç siyasi durumu ve bunun basına yansımaysıydı. İkincisi ise dünyanın gidişatıydı ve bu gidişat hiç de hayra alamet görünmüyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra bir süreliğine basına hâkim olan özgürlük rüzgârları fazla uzun sürmemiş, inkılâpların özgürlükle birlikte gerçekleşemeyeceği belli olmuştu. İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması ve yeni rejime/yönetime muhalif basın mensuplarını yargılaması; ardından, Takrir-i Sükûn Kanunu ile muhalif yayınların tamamen susturulması ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması tüm basını olduğu gibi mizah yayınlarını da suskunluğa itmişti. Yayıncılar ve karikatürcüler yazıp-çizerken artık daha fazla düşünüp taşınmak zorundaydı. Aynı süreçte mizah yayıncılığının amiral gemisi niteliğindeki Karagöz, İş Bankası eliyle iktidarın kontrolüne girmiş, muhalif özelliğini kaybetmeye başlamıştı. Yine de 1925-29 döneminde mizah yayınlarının tamamen suskun kaldığını söylemek mümkün değildir. Nitekim Takrir-i Sükûn Kanunu dahi karikatürcülerin

eleştirilerinden nasibini almıştı. Ekonomik sıkıntılar, yüksek vergiler eleştiri konusu olabilmekteydi. Yavuz-Havuz davası ise mizah yayınlarına büyük canlılık getirmişti.

1930'da, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) aktif olduğu üç ayda mizah yayınları ve karikatürcüler tek parti dönemindeki son hareketli günlerini yaşadılar. Yeni bir siyasi partinin kurulmasıyla başlayan siyasi hareketlilik karikatüre saman alevi gibi de olsa bir canlanma getirdi. İktidardaki CHP'yi destekleyen Akbaba ve Karagöz ile SCF'yi destekleyen Yeni Köroğlu kıyasıya çatıştı. SCF'nin kapanması ve çok partili yaşama geçiş idealinin rafa kaldırılmasıyla mizah yayınları yeniden durağan bir döneme girdi. 1930'dan itibaren tek parti rejiminin netleşmesi, 1931'de yeni Basın Kanunu'nun kabul edilmesi ve 1932'de Matbuat Müdürlüğü'nün yeniden kurulması tüm basın gibi mizah yayınlarını da iktidarın güdümüne soktu. Yeni dönemde basından beklenen artık sadece muhalefet etmemesi değil; rejimin kökleşip yerleşmesinde, hükümet politikalarının desteklenmesinde aktif rol alması ve propaganda yapmasıydı³. Diğer yandan 1930'lu yıllar boyunca iç siyasi gelişmeler durağanlaşmış, su yüzünde görünen çatışma kalmamış ve karikatürcülere ilham vermekten uzaklaşmıştı.

1930'lu yıllar aynı zamanda uluslararası gerginliklerin tırmanışa geçtiği, siyasi buhranların art arda geldiği ve II. Dünya Savaşı'na giden yolun açıldığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu zaman diliminde Almanya, İtalya ve Japonya'nın antirevizyonist söylemleri ile attıkları adımlar dünya gündemini belirlemiş, karikatürcüler de ister istemez bu gündemin takipçisi olmuşlardır. Diğer yandan bu "ister istemez" durum mizah yayınları ve karikatürcüler için bir fırsat olmuş belediye, kadın-erkek, esnaf-memur ve azınlık konulu karikatürlere alternatif olarak bir "uluslararası ilişkiler karikatürü" alanı açılmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonucunda "İki Savaş Arası Dönem" in "Barış Antlaşmalarının Korunmaya Çalışılması Dönemi (1919-1924)" ile "Lokarno Dönemi (1925-30)" geride kalmış üçüncü ve son safhası olan "Yıkılma Dönemi (1930-39)" başlamıştır (Sander, 2007: 16). Dünya Ekonomik Krizi, Almanya'da Nazi iktidarının önünü açmış, zaten 1920'li yıllarda pamuk ipliğine bağlı olduğu düşünülen barışın kalıcı olmayacağı kanaati güçlenmiş, antirevizyonist ülkeler söylemlerini icraata dökmeye başlamıştır. 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgali, 1930'lu yıllar boyunca peş peşe gelecek olan siyasi krizlerin ilkiydi. Milletler Cemiyeti'nin bu işgali engelleyememesi sonraki krizlerin de sebeplerinden biri oldu. Mançurya'yı ele geçiren Japonya daha sonra gözünü Çin'e dikti. 1933'te, Versay Antlaşması'nın zincirlerini kıracağını söyleyen Hitler Almanya'da iktidar oldu ve hızlı bir şekilde eyleme geçmeye hazırlandı. 1935'ten itibaren krizler ardı ardına geldi. Habeşistan'ın işgali, Japonya'nın Çin'e saldırması, Almanya'nın Ren Bölgesi'ne asker sokması, İspanya'da iç savaş, Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı (Anschluss) ve Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali sonrasında yine Almanlar tarafından Polonya'nın işgali ile 1939'da II. Dünya

³1931 Matbuat Kanunu ile 1932'de kurulan Matbuat Müdürlüğü'nün basın üzerindeki etkileri için bkz. (Kabacalı, 1990: 130-134).

Savaşı patladı. Bu gelişmelerin her biri dünyada yankı uyandıran ve tedirgin edici krizlerdi. Adeta II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri olan krizlerin her biri Türk karikatüründe geniş yankı buldu. Basının tamamı gibi mizah yayınları ve karikatürcüler de bu krizlerle yakından ilgilendi.

1930'lu yılların ilk yarısında Türkiye'de üç önemli mizah yayını vardı: Sedat Simavi yönetimindeki Karagöz, Yusuf Ziya Ortaç'ın yönetimindeki Akbaba ve Burhan Cahit Morkaya'nın yönetimindeki Yeni Köroğlu. 1 Ocak 1936'da bunlara bir tane daha eklendi. Sedat Simavi'nin çıkardığı Karikatür dergisi yayınlanmaya başladı⁴. Morkaya, Simavi ve Ortaç ile birlikte Orhan Seyfi Orhon dönemin mizah yayınlarına yön veren yayıncılardı. Osmanlı'nın son yıllarından itibaren imzası tanınan-bilinen Ramiz Gökçe mizah dergilerinin -özellikle Akbaba'nın- en önemli çizeri konumundaydı. Tek Parti döneminin "yıldız" karikatürcüsü Cemal Nadir Güler ise onu zirveye taşıyacak kariyer basamaklarını henüz yeni yeni tırmanmaya başlamıştı. Gazetelerin yanı sıra dergilerde de karikatürlerini görmek mümkündü. İhâp Hulusi Görey, Münif Fehim Özarman, Ratip Tahir Burak ve Kozma Togo 1930'lu yıllarda öne çıkan diğer karikatürcülerdi.

II. Meşrutiyet döneminden cumhuriyet dönemine ulaşabilen tek mizah yayını durumundaki Karagöz, 1924 yılında İş Bankası'nın hisse satın almasıyla muhalif özelliğini kaybetmeye başlamış 1928 yılında da CHP'nin malı olmuştu. Yöneticileri değişse de 1930'lu yıllarda CHP'nin yayın organı olarak çıkmaya devam ediyordu. Yusuf Ziya Ortaç'ın kimi zaman bacanağı Orhan Seyfi Orhon'la birlikte kimi zaman da yalnız yönettiği Akbaba, 1922'nin son ayında yayınlanmaya başlamıştı. Sivri dili ve eleştirel tavrı nedeniyle ilk yıllarında iktidarla arası pek hoş olmamış, sonrasında gerek Yusuf Ziya Ortaç'ın yayın politikası gerekse de siyasi şartlar Akbaba'yı iktidara yaklaştırmıştı. 1930'da, Akbaba'nın İsmet Paşa sayesinde aldığı maddi destekle Serbest Cumhuriyet Fırkası'na saldırması Ortaç'ı iktidarın gözdelelerinden biri yapmıştı (Kayış, 2005: 43-64). Ancak bu bile halkın tepkisi karşısında Akbaba'nın 1931 yılında kapanmasını engelleyememişti. Ortaç ve Orhon 1933'te Akbaba'yı yeniden çıkarmaya başladıklarında ise tek parti yönetiminin desteğini arkalarında bulmuşlardı. Akbaba ve Ortaç'ın hizmetleri unutulmamış, yeniden yayınlanma öncesinde CHP, halkevleri için abonelik karşılığı olarak 500 lira destek vermişti. Artık hem siyasi koşullar hem de Akbaba'nın öznel koşulları onu iktidarın dümen suyuna sokmuştu. (Kayış, 2016; 348, 351, 353)

Tek parti döneminin nispeten özerk kalan tek mizah yayını ise Yeni Köroğlu olmuştur. 1918-28 yılları arasında Karagöz'ü yöneten Burhan Cahit Morkaya, gazetenin tam da CHP'nin malı olmasından hemen önce ayrılarak Yeni Köroğlu adıyla Karagöz'e çok benzeyen dört sayfalık, birinci sayfasında mutlaka büyük boy bir karikatüre yer veren bir mizah gazetesi çıkarmaya başlamıştır. Yeni Köroğlu özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı açıktan destekleyerek dikkatleri üzerine çekmiş, CHP'li basınının da hedef tahtasına oturtulmuştur. Sonrasında ise dönemin koşulları gereği suskunluğa mahkûm olan gazete dış politik gelişmelerin de etkiyle, ilgisini bu alana yöneltmiştir. Gazete 1931'den itibaren künyesine yerleştirdiği "*Türkiye'nin En Çok Okunan Gazetesidir*" iddiasını da uzun yıllar

⁴ Bu dört mizah yayını ve yayın politikaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Kayış, 2016: 302-377).

sürdürmüştür. Yeni Köroğlu'nun iktidarla ilişkileri mesafeli olmuş, en azından Karagöz ve Akbaba gibi tek parti yönetiminin kanatları altında olmamıştır. Buna karşın dış politika konularında basın tamamı gibi o da “*milli menfaatler*” konusunda hassas olmuş, hükümeti desteklemiş ve uluslararası siyasi gelişmelere Türkiye'ye etkileri ve Türkiye'nin menfaatleri açısından bakmıştır.

1936 yılının ilk gününde yayın hayatına başlayan Karikatür dergisi ise, aynı dönemde CHP'nin Karagöz gazetesini yöneten Sedat Simavi tarafından çıkarılıyordu. Haftada bir 20 sayfa olarak yayınlanan Karikatür, Akbaba'nın 1933 sonrasındaki biçimi gibi renkli kapakları ve sayfa düzenlemesiyle gerçek anlamda bir dergi görünümündeydi. Yine Akbaba gibi o da, Karagöz ve Yeni Köroğlu gazetelerine göre daha geniş bir konu yelpazesine sahipti. Kadın, erotizm, magazin, kadın-erkek ilişkileri ve belediye karikatürlerinin çoğunluğu oluşturduğu dergide siyasi konular çok geri plandaydı. Buna karşın dergi dünya çapındaki siyasi gelişmelere kayıtsız kalmamış, özellikle arka kapaklarda bu konularda pek çok karikatür yayınlamıştır.

5. HABEŞİSTAN'IN İŞGALİNİN MİZAH YAYINLARINA YANSIMASI

İtalya-Habeşistan ilişkilerinin gerilmeye başlaması, Türk hükümeti ve basınının erkenden dikkatini çekmişti (Nizamoğlu, 2011: 270, 287). Mizah yayınları özelinde de durum böyleydi. Daha 9 Ocak 1935'te bu konuya ilişkin bir karikatür yayınlayan Yeni Köroğlu, 7 Ocak'ta Fransa ile İtalya arasında imzalanan anlaşmayı yorumluyordu. Karikatüre göre Fransa, İtalya'ya Habeşistan'ı ikram ediyor, bu durum İtalya'nın da işine geliyordu. Çünkü İtalya'nın başka yerlere göz dikme şansı yoktu (*Karikatür-1*). Anlaşmanın henüz mürekkebi kurumadan yayınlanan bu karikatür hem olayları yorumlamadaki isabeti hem de okuyucularına gelecekte olabilecekleri on ay önceden haber vermesi açısından dikkat çekicidir.

1935 İlkbaharında Akbaba'da⁵ yayınlanan kapak karikatüründe ise Habeşistan-İtalya gerginliğinin askeri harekâtle sonuçlanma olasılığından söz ediliyordu. Bu karikatür aynı zamanda “*medeniyet*” kavramını sorgulaması açısından gelecekte çizilecek karikatürlerin öncülü durumundaydı (*Karikatür-2*).

1935'in yaz aylarında konunun dünya gündemini meşgul etmesine paralel olarak Akbaba ve Yeni Köroğlu'nda Habeşistan konulu karikatürler artmıştı. CHP'nin yayın organı Karagöz ise sessizdi. Gelişmeleri şaşırarak izleyen Köroğlu'na göre, İtalya'nın Habeşistan'ı yutması işten bile değildi. Ancak Mussolini'nin hâlâ harekete geçmemiş olmasının tek bir nedeni vardı, o da İngiltere idi. 19 Haziran 1935'te yayınladığı karikatürde Mussolini'nin Habeşistan'a saldırmak için ağzının suları akıyordu. Ülkelerin güç dengesinin, hayvanlar arasındaki güç dengesine benzetildiği bu karikatürde İngiltere, kedi olarak tasvir edilen Mussolini'den çok daha güçlü bir bulldog olarak tasvir edilmişti ve ters ters bakarak Mussolini'nin hamlelerini gözlüyordu (*Karikatür-3*). Yeni Köroğlu, bir hafta sonra

⁵ Habeşistan krizi süresince Akbaba'nın konuya ilişkin yayınları ve tavrı için ayrıca bkz. (Keskin ve Keskin, 2015: 659-670).

yayınladığı karikatürde de Habeşistan'da çıkacak bir kıvılcımın bütün dünyayı sarabilecek bir yangına sebep olabileceği öngörüsünde bulunuyordu (*Karikatür-4*).

Habeşistan-İtalya gerginliğini işleyen karikatürlerde Mussolini'ye yer verilmesi olağandı. Özellikle de Yeni Köroğlu bunu sık sık yapıyordu. Hatta söz konusu gazetenin Mussolini'yi bir kediye benzetmesi dahi sorun olmamıştı. Ne var ki aynı süreçte Akbaba dergisi 26 Ağustos 1935 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatıldı. Gerekçe "*Dost bir devletin şefini tezyif mahiyetinde yayın yapıldığı*" idi (BCA, Yer No: 57.69..19.). Kararın iki gün öncesinde yayınlanan Akbaba'nın kapakta Mussolini, kendisinden çok daha büyük görünen ve Habeşistan'ı sembolize eden zenci bir kadına aşık olarak tasvir ediliyordu (*Karikatür-5*). Ancak kararın gerekçesinin bu kapak karikatürü olup olmadığı tam belli değildir. Zira söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı'nda gerekçenin dayanağı somutlaştırılmamış, net olarak ifade edilmemiştir. Diğer yandan, iki hafta sonra yeniden yayınlanmasına izin verilen (BCA, Yer No: 58.72..15.) Akbaba, karikatürlerinde Mussolini'ye yer vermeyi sürdürmüştür.

Savaşın çıkmasından yaklaşık bir ay önce Yeni Köroğlu, bir karikatüründe İngiltere'nin Habeşistan'ın işgaline izin vermeyeceği kanaatini yineliyordu. Hatta bu sefer İngiltere, işin ciddiyetine bağlı olarak, silahı eline almış kollarını sıvamaya başlamıştı. Habeşistan bu durumdan memnun, İtalya ise şaşkın ve tedirgindi (*Karikatür-6*). Gerçekte ise işgalin başlamasına az bir süre kala İngiltere, İtalya ile sıcak çatışmaya girmeye pek de niyetli değildi. Savaşın arifesinde Addis Ababa'da bulunan Türkiye'nin maslahatgüzarı N. Ayazlı Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bilgide, 20 Eylül günü Habeşistan İmparatoru'nu görmeye gittiğini, kendisinden önce kabul edilen İngiliz ve Fransız elçilerinin kralın yanında tam üç saat kalarak "*Beşler Komitesi*" kararlarının Habeşistan tarafından kabul edilmesi için diller döktüğünü bildiriyordu (Şimşir, 2011: 183).

Krizin başından beri Türkiye'de basın ve kamuoyunun tavrı Habeşistan'dan yanaydı. Basının desteği savaş başlayınca ve savaş süresince de devam etti. Habeşistan lehine yayınlar yapılıyor, hatta bazen abartılı bilgiler veriliyordu (Nizamoğlu, 2011: 281-282, 287). Bazı gazeteler Habeşistan'la ilgili ekler bile yayınladı. Basının bu tavrı kamuoyunu da duyarlı hale getirmişti. Örneğin savaş günlerinde bazı pastaneler yeni yapmaya başladıkları pastaya Habeşistan'ın başkenti Addis Ababa'nın adını verdiler. Kazım Karabekir Paşa da Ekim 1935'te "*İngiltere İtalya ve Habeş Harbi*" adıyla bir kitap kaleme aldı (Ali, 2012: 162, 282).

Savaşın başladığı ilk günlerde çatışmalar oldukça sert geçiyordu. Gelen ilk haberlere göre Habeş kentleri İtalyan uçakları tarafından bombardıman edilmiş aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu pek çok kişi ölmüştü. Buna karşın İtalya'nın beklenmedik bir direnişle karşılaştığı ve ilk günlerde 1700'e yakın kayıp verdiği de gelen haberler arasındaydı (Kurun, 4 Birinciteşrin 1935; Cumhuriyet, 4 Birinciteşrin 1935).

Çatışmaların hızı bir süre sonra kesildi. Şiddetli yağmurların başlaması ve İtalyanların organize olmak için yavaşlamaları bunda etkiliydi. Kuzey cephesindeki saldırıların durduğu günlerde, güney cephesindeki saldırılarda on iki İtalyan tankı çamura saplandı. Ayrıca İtalya ordusundaki Eritre yerlileri de Habeşistan tarafına geçmeye başlamışlardı (Nizamoğlu, 2011: 280). Tam da o günlerde Akbaba'nın kapak karikatürü, İtalya'nın Habeşistan'da düştüğü "perişan" vaziyeti tasvir ediyordu. 19 Ekim 1935 tarihli 93. sayının kapak karikatüründe "İlkel" Habeşliler her türlü yoksunluğa rağmen, "Medeni" İtalya'nın tanklarına karşı kahramanca mücadele ediyor, vatanlarını korumak için canlarını ortaya koyuyordu. "İmdat" çağrısında bulunan ise İtalya idi. Belli ki "Habeşistan'ı Medenileştirme Projesi" yürümeyecek; Habeşistan, tanklarıyla birlikte İtalya'ya mezar olacaktı (Karikatür-7). Akbaba'nın iki hafta sonra yayınladığı kapak karikatüründe ise Habeşistan'ın durumu ile ilgili karamsar bir yaklaşım vardı. Zira savaş biraz daha devam ederse Afrika'ya ölüm egemen olacaktı (Karikatür-8). İki karikatür arasındaki çelişki aslında Akbaba'nın gönlünden geçenle gerçeğin çatışmasıydı. Çünkü ilk çatışmalarda İtalyanlar zorluklarla karşılaşsa da uzun vadede savaşın Habeşistan'ın aleyhine gelişme olasılığı yüksek görünüyordu.

Ekim ayında yapılan taarruzlar başarılı olamayınca İtalyanlar komuta kademesini değiştirmek zorunda kaldılar (Nizamoğlu, 2011: 282). Kasım ayında Milletler Cemiyeti yaptırım kararları almışsa da bu kararların güdük kalacağı ortaya çıkmaya başlamıştı. Savaş giderek Habeşistan aleyhine dönüyordu. Her ne kadar yağmur mevsimi her zamankinden uzun sürse ve işgalcileri yavaşlatsa da İtalyanlar uçak, tank ve zırlı otomobiller kullanarak adım adım ilerliyordu (Nizamoğlu, 2011: 283). Kimi zaman zehirli gaz da kullanıyorlardı (Armaoğlu, 1994: 256). Öte yandan ABD'nin her iki tarafa da silah satışını durdurması asıl olarak Habeşistan'ı vuruyor ve bu ülke İtalya'ya karşı silah bulmakta güçlük çekiyordu (Sander, 2007: 53). Habeşlerin en büyük problemi silahsızlık ve özellikle de tüfek eksikliği idi. Habeş askerlerinin 20-30 şarjörden fazla mermisi yoktu (Nizamoğlu, 2011: 283).

İtalya'nın Habeşistan'da işgale başlaması özellikle İngiltere'yi tedirgin etmişti. Mizah dergilerinin de sık sık gündeme getirdiği gibi bu konuda en etkin adımların İngiltere tarafından atılması hatta İngiltere'nin Habeşistan'ın işgalini durdurmak için savaşa girmesi bile bekleniyordu. Çünkü İtalya, Habeşistan'ı ele geçirirse Nil nehrinin kaynağını kontrol altına alacak bu da İngiltere'nin Mısır'daki çıkarlarını baltalayacaktı. Diğer yandan bu harekât İtalya'nın Akdeniz'deki üstünlüğünü ortaya çıkarmıştı ve yıllardır Akdeniz'de üstünlüğü elinde bulunduran İngiltere'yi güçlü bir rakiple karşı karşıya bırakmıştı. Son olarak İtalya, başarılı olması halinde, Kızıldeniz'in Hint Okyanusu'na açılan kapısına egemen olacaktı (Armaoğlu, 1994: 255). Özellikle Yeni Köroğlu, karikatürlerinde bu konuyu çok ön plana çıkarıyor ve İtalya'yı durduracak yegâne güç olarak İngiltere'yi gösteriyordu. Milletler Cemiyeti'nde alınan "zecri tedbirler" kararının ardından da aynı yaklaşımını sürdürmüştü (Karikatür-9). Ancak Akbaba duruma aynı şekilde bakmıyordu. Yaptırım kararlarının ardından, konuyla ilgili olarak hem kararları hem de İngiltere'nin durumunu sorgulayan karikatürler yayınlamıştır. Dergi Ekim ayının sonunda yayınladığı kapak karikatüründe İngiltere'nin söylemlerinin

de eylemlerinin de laftan ibaret olduğu ileri sürüyordu. Çünkü sonuçta Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye, İngiliz şemsiyesi altında olsa bile mermi sağanağından korunamıyordu (*Karikatür-10*). Akbaba iki hafta sonra yayınladığı bir başka karikatürde de İngiltere ve “*zecri tedbirler*” konusunu sorgulamayı sürdürmüştür. Karikatürde “*Çizme*” olarak sembolize edilen İtalya, Habeşistan’a girmek üzere hamlesini yapmıştır. Çizmeden oldukça küçük betimlenen İngiltere ise “*Makara İpi*” olarak sembolize edilen zecri tedbirleri çizmeye dolayarak, İtalya’nın tökezlemesini sağlamaya çalışmakta, bu zayıf ipten medet ummaktadır. Oysa bu tedbirin İtalya’yı durdurmasının mümkün olmadığı çok açıktır. İngiltere, boş konuşuyor, kendini (ya da başkalarını) kandırıyor, boşuna medet umuyordu (*Karikatür-11*).

İtalya’nın Habeşistan’ı işgale başlaması ve buna karşı alınan yaptırım kararlarının güdük kalması zaten o zamana kadar uluslararası barış ve güveni sağlamakta yetersiz kalmış olan Milletler Cemiyeti’nin de bir kez daha sorgulanmasına yol açmıştı. Örneğin Karikatür dergisinin ikinci sayısının kapak karikatürü bu konuya ayrılmıştı. Karikatürde “*Avrupa*” apartmanının çatısındaki “*Milletler Cemiyeti*”, küçük bir hortum ve cılız akan suyla uzaklardaki “*Habeşistan*” kulübesindeki yangını söndürmeye çalışıyordu. Yangının bu şekilde sönmeyeceği açıktı. Diğer yandan “*Habeşistan*” kulübesi büyüklüğüne göre çok fazla alev ve duman çıkarıyordu. Bu da “*Avrupa*” apartmanındaki sulh perisini haklı olarak tedirgin ediyor, peri yangının “*Avrupa*” apartmanına sıçramaması için dua ediyordu (*Karikatür-12*).

Karikatür dergisinin altıncı sayısında yayınlanan bir karikatürde ise bir yandan Milletler Cemiyeti’nin pasif ve umursamaz tavrı gözler önüne serilirken, diğer yandan Habeşistan’ın işgalinin Almanya’nın tavrı üzerindeki etkisi üzerinde duruluyordu. Karikatürde yaşlı bir kadın ya da diğer bir ifadeyle “*kocakarı*” şeklinde tasvir edilen “*Cemiyet-i Akvam*”, İtalya’yı sembolize eden Mussolini ile Almanya’yı sembolize eden bir çocuğun elinden tutmuştur. Mussolini’nin elinde Habeşistan’ı sembolize eden zenci bir oyuncak bebek vardır. Belli ki Mussolini istediği oyuncuğa kavuştuğu için suskun ve sakindir. Ancak bu durum Almanya’nın kıskançlığına sebep olmuştur ve Mussolini’yi emsal gösteren Almanya deyim yerindeyse yaygarayı kopararak amacına ulaşmaya çalışmaktadır. Cemiyet-i Akvam ise bu durumda; suskun, çaresiz ve olayların akışına kendini bırakmış görünmektedir (*Karikatür-13*). Bu karikatürün yayınlanmasından birkaç hafta sonra, 7 Mart 1936’da, Habeşistan’ın işgalinden de cesaret alan Almanya, Versay Antlaşması’na göre askerden arındırılmış olan Ren Bölgesine asker sokacak ve Versay’ın son hükmünü de ortadan kaldıracaktı. Almanya’nın gerekçelerinden biri Milletler Cemiyeti’nin uluslararası politikada etkin olamadığının görüldüğü ve Almanya’nın kendi güvenliğini kendisinin sağlaması gerektiği idi (Sander, 2007: 53; Armaoğlu, 1994: 256-257).

1936 yılının başlarında savaş hâlâ sonuçlanmamış, Habeşistan beklenenden çok direnmeyi başarmıştı. Ne var ki savaş günden güne Habeşistan aleyhine dönüyor ve direnme şansı giderek azalıyordu. 1936’nın ilk ayları Habeşler için daha da zor geçti. Habeşistan Harbiye Nazırı’nın

yönetimindeki bir ordu dağıtılmış, İtalyanların baskısı altında kalan İmparator Haile Selasiye'nin karargâhı nakledilmek zorunda kalınmıştı (Nizamoğlu, 2011: 282). Buna rağmen Yeni Köroğlu hâlâ İtalya'nın yenileceğine dair inancını koruyordu (*Karikatür-14*). Oysa aynı tarihlerde Karikatür dergisi daha gerçekçiydi. Bir kapak karikatüründe zehirli gazlara ve ağır silahlara sahip olan İtalya, ağzındaki barışı simgeleyen zeytin dalıyla masum bir kuzu olarak betimlenen “*Habeş*”i çoktan boğazlamıştı. Bu manzara sadece İtalya'nın suçu değil, aynı zamanda İtalya'nın da mensup olduğu “*Medeniyet*”in olumsuz bir sonucuydu. Bu acı manzaranın “*Medeniyet*” kavramını bir kez daha sorgulanmaya açtığı da bir gerçektir (*Karikatür-15*).

Karagöz, Almanya'nın Ren Bölgesine asker sokmasından kısa süre sonra yayınladığı bir karikatürle uluslararası siyasi manzarayı yorumluyordu. 21 Mart 1936'da yayınlanan karikatüre göre Japonya'nın Çin'e, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Almanya'nın da Ren'e asker sokması; yapanın yanına kâr kaldığı, birbiri ardına gelen krizlerdi. Ama gidişatın bu şekilde devam etmesi pek mümkün görünmüyordu. Bu olaylar her an genel bir savaşın çıkma ihtimalini gündeme getirmişti (*Karikatür-16*).

Nisan 1936'da Habeşler vatanlarını savunmak için son kahramanlıklarını gösteriyordu. Güney cephesinde General Graziani'nin emrindeki kuvvetler sert direnişle karşılaşılsalar da büyük kayıplar verme pahasına 25 Nisan'da direnişi kırmayı başarabildi. Kuzey cephesinde ise aylardır İtalyan ilerleyişini durduramayan Habeşler, 2 Nisan'da İmparator Haile Selasiye'nin emriyle geri çekilmişlerdi (Ali, 2012: 167-168).

Mayıs 1936 başında İtalya-Habeşistan Savaşı'nda sona yaklaşmıştı. İtalyan komutan Graziani, Habeş güçlerini yok edemese de, 4 Mayıs'ta güney cephesindeki savaşı kazandı. Habeşistan'ın başkenti Addis Ababa İtalyanların eline geçti. Bundan kısa süre önce Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye Fransız Cibutisi'ne sığınmak için Fransızlarla temas kurmuştu. Sarayın önünde toplanan halkına son konuşmasını yapan imparator daha sonra ailesi ve maiyetiyle birlikte başkentten ayrılarak Cibuti üzerinden bir İngiliz kruvazörüyle Filistin'e nakledildi (Nizamoğlu, 2011: 285-286).

İtalyanlar 5 Mayıs 1936'da Addis Ababa'yı ele geçirip 9 Mayıs'ta da Habeşistan'ı ilhak ettiklerini açıkladılar. “... *İtalya kralı aynı zamanda Habeşistan İmparatoru unvanını aldı. Böylece bütün dünyanın gözü önünde Milletler Cemiyetinin bir üyesi, başka bir üyenin Paktın teminatı altında bulunan bağımsızlık ve egemenliğini ve varlığını ortadan kaldırdı*” (Armaoğlu, 1994: 256). İlhak sonrasında, Milletler Cemiyeti nezdinde kurulmuş olan Koordinasyon Komitesi 15 Temmuz 1936 tarihinde İtalya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılmasını teklif etmiş, aynı tarihte Türkiye, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan doğan mükellefiyetleri gereği İtalya'ya karşı uyguladığı iktisadi ve malî yaptırımları kaldırmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 31. VII. 1936: 330; Cumhuriyet, 16 Temmuz 1936).

Her ne kadar başkenti düşse ve İtalyanlar Habeşistan'ı ilhak ettiklerini ilan etseler de sürgündeki İmparator Haile Selasiye ülkesinin ve halkının haklarını savunmak için –İngilizlerin desteğiyle-

girişimlerde bulunmaya devam etti. Eylül 1936'da, Habeşistan'ın üçte ikisi halen imparatorun geride bıraktığı yöneticiler tarafından yönetiliyordu. Habeş gerillalar vur kaç saldırıları ile İtalyan ordusunu yıpratmaya başlamıştı ve bu saldırılar uzun süre devam edecek, taraflar birbirine üstünlük sağlayamayacaktı (Ali, 2012: 168-171).

Savaşın sona ermesi ve sonrasındaki gelişmeler mizah yayınlarında yankı bulmuştur. Yeni Köroğlu yayınladığı karikatürlerde uzun altyazılar kullanıyor, bu karikatürlerle olayların panoramasını okuyuculara sunmaya çalışıyordu. Gazeteye göre “İş asıl şimdi başlıyor”du (Yeni Köroğlu, 16 Mayıs 1936). Özellikle İngiltere'nin Habeşistan'ı İtalya'ya kaptırmaya niyeti yoktu. Habeş İmparatoru'na sahip çıkıyor, Milletler Cemiyeti'nde konu ile ilgili yeni girişimlerde bulunmaya hazırlanıyordu (*Karikatür-17*).

Yeni Köroğlu'nun abartılı ve hâlâ İngiltere'ye bel bağlayan yaklaşımına karşılık Akbaba ve Karikatür'e göre sonuç çoktan belli olmuştu. Karikatür dergisi 16 Mayıs'ta yayınladığı arka kapağında Habeşistan'ın öldüğünü, Milletler Cemiyeti de bu durumu kabullendiğini betimliyordu (*Karikatür-18*). Üç gün sonra yayınlanan Akbaba, zenci Habeşlerin Faşizmin baltalı sopa demetinde birer sopaya dönüştüğünü kapağına taşımıştı (*Karikatür-19*). Konuyu işlemeyi sürdüren Akbaba 30 Mayıs'ta yayınladığı kapak karikatüründe de Mussolini'ye yer vermişti. Lejantında, gazete haberlerine dayalı olduğu belirtilen karikatürde Mussolini koltuğuna yaslanmış Addis Ababa'da idam edilenleri keyifle seyredip şarabını yudumlarken betimleniyordu (*Karikatür-20*). Ancak bu karikatür sebebiyle Akbaba yeniden hükümetin şimşeklerini üzerine çekmiş ve bu kapağın bulunduğu 125. sayı Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılmıştır. Gerekçe, Akbaba'nın Türkiye'nin dış politikasına aykırı yayın yapmasıdır (BCA, Yer No: 65.46..14.). Görünen o ki hükümet, olmuş ve bitmiş bir mesele için durduk yere İtalya ile bir gerginlik çıkmasından çekinmektedir. Bunun için de zaten dizginleri yönetimin elinde olan Akbaba'ya gerekli uyarı yapılmıştır. Diğer yandan, böyle bir hamle ile İtalya'ya ılımlı bir mesaj vermek de amaçlanmış olmalıdır.

Aralık 1934'den Temmuz 1936'ya kadar yaklaşık bir buçuk yıl boyunca mizah yayınlarında yer alan Habeşistan konusu ilhakın ardından konunun Milletler Cemiyeti gündemine gelmesi ve bir sonuç çıkmaması üzerine gündemden düşmüştür. Kısa bir süreliğine yeniden gündeme gelmesi ise Haile Selasiye'nin sürgünde mücadelesini sürdürmesi ve Nisan-Mayıs 1938'de konuyu tekrar Milletler Cemiyeti gündemine getirmeyi başararakla olmuştur. Ancak bu girişim de başarıya ulaşamamış Milletler Cemiyeti her devleti, ilhakı tanıyıp tanımama konusunda serbest bırakmıştır (Yeni Köroğlu, 18 Mayıs 1938).

6. SONUÇ

Dünya 1930'lu yıllar boyunca art arda gelen krizlerle II. Dünya Savaşı'na yaklaşmıştır. Bu krizlerin en önemlilerinden biri İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasıdır. İlhakla sona eren bu saldırı,

dünyayı olduğu gibi Türkiye’yi de tedirgin etmiştir. Konunun önemine bağlı olarak hükümet ve basın geneli gibi mizah yayınları da Habeşistan’ın işgaline geniş yer vermiştir. Ancak bu durum sadece Habeşistan’ın işgaline has değildir. Gerek Türkiye’deki iç siyaset ve basının durumu gerekse de uluslararası siyasi krizler mizah yayınlarını 1930-1945 yılları arasında uluslararası ilişkilere odaklanmaya itmiştir.

Dönem içerisinde yayınlanmakta olan dört mizah yayınından üçü (Akbaba, Yeni Köroğlu ve Karikatür) Habeşistan krizine geniş yer verip konuyu sık sık karikatürlerine yansıtırken, CHP’nin yayın organı durumundaki Karagöz adeta krizi görmezden gelmiş ve suskun kalmıştır. Karagöz’ün bu tavrı “yarı resmi” durumundan kaynaklanmış olmalıdır.

Konuyu sık sık işleyen mizah yayınlarının tavrı basının ve kamuoyunun eğilimleriyle paraleldir. İtalyan emperyalizmine karşı tavrı konulurken, Habeşistan desteklenmiştir. Haber verme, gazete haberlerini yorumlama ve görselleştirme işlevini yerine getiren karikatürlerde Habeşistan ile İtalya arasındaki güç dengesizliği, Habeşistan’ın teknolojik geriliğine karşın İtalya’nın teknolojik üstünlüğü sık sık işlenmiştir. Kimi zaman Habeşistan’ın emperyalizme karşı başarılı olması arzusuna dayanan abartılı karikatürler yayınlanmıştır.

Krize ilişkin karikatürlerde, işgali önlemede başarısız olan Milletler Cemiyeti’nin rolünün ve işlevinin ciddi biçimde sorgulandığı görülmektedir. Bu sorgulamalardan kimi zaman İngiltere de nasibini almıştır. Sorgulamaya tabi tutulan bir diğer başlık ise “medeniyet” kavramıdır. Kimin “medeni”, kimin “vahşi” olduğu ironik biçimde ele alınmış, yalnızca İtalya’nın saldırganlığı değil teknolojik üstünlüğe sahip olan batı medeniyeti de eleştiri konusu olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Tarih: 10.9.1935, S. 2/3239, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 58.72..15.

BCA, Tarih: 2.6.1936, Sayı: 2/4729, Dosya: 86-223 , Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 65.46..14.

BCA, Tarih: 26.8.1935, S. 2-3183, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 57.69..19.

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 6, İçtima: 1 (13. XI. 1935).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 12, İçtima: 1 (31. VI. 1936).

Sürelî Yayınlar

Akbaba

Akşam

Cumhuriyet

Karagöz

Karikatür

Kurun

Tan

Yeni Köroğlu

Kitap, Makale ve Tezler

- Akşin, A. (1991) “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi”, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Ali, A. M. (2012) “Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1994) “20.yy Siyasi Tarihi, I (1914-1980)” Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Cantemur, T. (2012) “Türkiye-İtalya İlişkileri (1930 – 1950)”, 38. ICANAS (İnternational Congress of Asian and North African Studies), II. Cilt, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. s. 779-813
- Çelebi, M (2015) “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 91: 93-130.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1997) Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi
- İnönü, İ. (2009) Hatıralar, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi
- Kabacalı, A. (1990) Türkiye’de Basın Sansürü, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti
- Kayış, Y. (2005) “Arşiv Belgeleri Işığında ‘Akbaba’ Dergisi’nin İlk Kapanışı”, Güldiken, 34: 43-64.
- Kayış, Y. (2016) “Atatürk Döneminde Siyasi Karikatür”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,
- Keskin, F. ve Keskin, Ö. (2015) “İtalya’nın Habeşistan’ı İşgalinin Akbaba Dergisi’ndeki Yansımaları”, Turkish Studies, 10 (4): s. 659-670.
- Nizamoğlu, Y. (2011) “İtalya Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2: 270-289.
- Orhonlu, C. (1996) “Habeş Eyaleti”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XIV: 363-367.
- Sander, O. (2007) Siyasi Tarih (1918-1994), Ankara: İmge Kitabevi
- Soyak, H. R. (2008) Atatürk’ten Hatıralar, İstanbul: Yapı Kredi
- Şimşir, B. (2011) Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu

EKLER

Karikatür: 1

Yeni Köroğlu, Sayı: 701 (9 İkincikânun 1935)

Fransız İtalyan Karşı Karşıya Pazarlıkta

Fransız- Dostum İtalyan, sana ikram edecek Habeşten başka başka kolay bir şey yok, doyar mısın?

KÖROĞLU-Doymaz ama ne yaparsın, gözünü diktiği başka yemeklerin dişlerini kırıp midesini bozacağını bilir de bu çikolata ile kanaat eder.

[Çikolatanın üzerinde “Habeşistan”]

Karikatür: 3

Yeni Köroğlu, Sayı: 748 (19 Haziran 1935)

El Elden Üstündür Arşa Kadar.

KÖROĞLU- Olur şey değil. Küçük büyüğü yer, yutar derler, ama kos koca kedi parmak kadar fareyi tutamıyor yahu!

Kedi- Böyle alış veriş işime gelmez. Hesapta bir fare için postu ele vermek de var.

Karikatür: 2

Akbaba, Sayı: 62 (7 Mart 1935)

İtalya- Afrika'ya medeniyet götürüyorum

Karikatür: 4

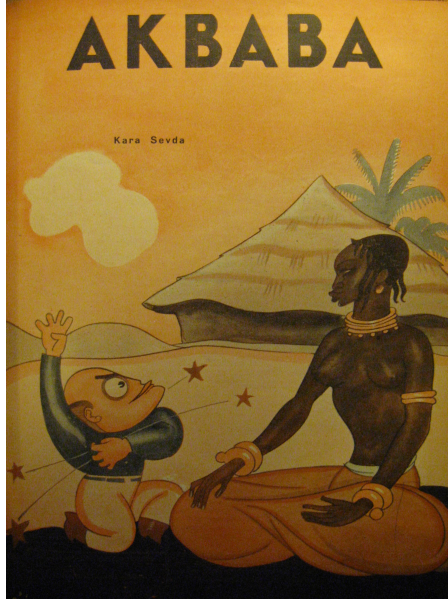
Yeni Köroğlu, Sayı: 750 (26 Haziran 1935).

Bu Kıvılcım Her Yeri Tutuşturacaktır.

Köroğlu- Hey Sinyor ateşle oynanamaz. Bu dünya eski dünya değil. Milletlerin menfaatleri birbirine bağlı. Afrika'yı tutuşturayım derken dünyayı ateşe vereceksin. Korkarım bu ateş herkesten önce seni yakmasın!

[Katlarda aşağıdan yukarıya: “Afrika”, “Avustralya”, “Avrupa”, “Asya”, “Amerika”]

Karikatür: 5

Akbaba, Sayı: 86 (24 Ağustos 1935)
Kara Sevda

Karikatür: 6

Habeş Derken İtalyanın Karşısına İngiliz Çıktı.
İngiliz ve İtalyan donanmaları Akdenizde birbirlerini dikiz ediyor. (Telgraflardan)
Habeş — Size avukatımı takdim ederim. Aramızdaki davayı kendisile görüşüp bitirin!
KÖROĞLU — Londradan bir yar gelir sizlere, aman Allah gözlere bak gözlere.

Yeni Köroğlu, Sayı: 772 (11 Eylül 1935).

Habeş Derken İtalya'nın Karşısına İngiliz Çıktı.

İngiliz ve İtalyan donanmaları Akdenizde birbirlerini dikiz ediyor. (Telgraflardan)

Habeş- Size avukatımı takdim ederim. Aramızdaki davayı kendisile görüşüp bitirin!

Köroğlu-Londradan bir yar gelir sizlere, aman Allah gözlere bak gözlere.

Karikatür: 7

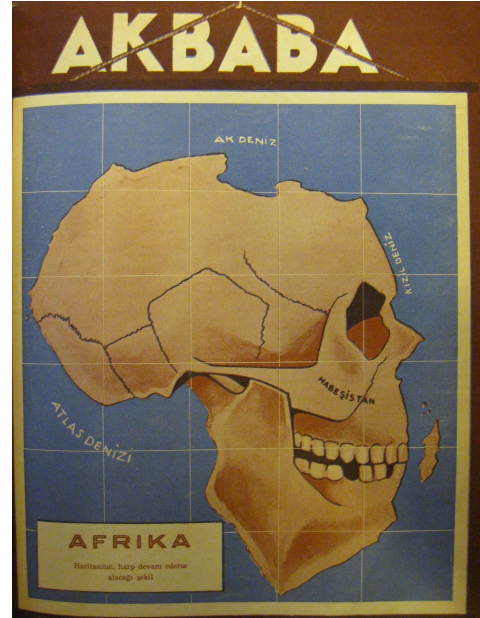

Akbaba, Sayı: 93 (19 Ekim 1935)

Gazetelerden: Çıplak Habeşliler İtalyan tanklarına hücum ediyorlar!

İtalya- İmdat, imdat... Vahşiler medeniyetin ilerlemesine mani oluyorlar!

Karikatür: 8

Akbaba, Sayı: 95 (2 Kasım 1935).

AFRİKA Haritasının, harp devam ederse alacağı şekil

Karikatür: 9

Bugünün durumuna göre İngiliz İtalyanın bacağına kısırmıştır. İtalyan diyor ki: - Yahu ya beni bırak, şunun hakkından geleyim, ya söyle ona pes etsin. İngilizin efkârı bu iş uzatıp İtalyanı yormak gibi görünüyor. Çünkü harp uzadıkça İtalyanın masrafına kayı bına değme hazineler dayanmayacak, üstelik hastalıktan ölen askerleri de caba.

Yeni Köroğlu, Sayı: 787 (2 İkinci Teşrin 1935).

Karikatür: 10

İngiliz - Haşmetlû İmparator Hazretleri bu şemsiye altında buldukça, İtalya tarafından ıslatılmayacaklarından emin olsunlar!

Akbaba, Sayı: 94 (26 Ekim 1935)
Haşmetlû İmparator Hazretleri bu şemsiye altında buldukça, İtalya tarafından ıslatılmayacaklarından emin olsunlar!

Karikatür: 11

İngiliz - Artık sağlama bağladım, bir adım atamazsın!

İngiliz- Artık sağlama bağladım, adım atamazsın!
[Çizmenin üzerinde "İtalya", makaranın üzerinde "Zecri Tedbir", haritada "Habeşistan"]

Karikatür: 12

Karikatür, Sayı: 2 (11 Ocak 1936)
-Sen bizi bir muhalif rüzgârdan muhafaza et yarabbi!.....

Karikatür: 13

Karikatür, Sayı: 6 (8 Şubat 1936)
Avrupanın iki haşarı çocuğu
Almanya:- Anne ben de oyuncak isterim.
[Yaşlı Kadının Eteğinde: “Cemiyet-i Akvam”]

Karikatür: 14

İş Böyle Başladı, Bakalım Nasıl Bitecek?
Yeni Koroğlu, Sayı: 714 (23 Şubat 1935)
İş Böyle Başladı, Bakalım Nasıl Bitecek?
KÖROĞLU- Habeş Çelebi, senin de iştihan pek kabardı
ama, Allah vere de sonunda mide şişkinliğine uğramasan!..

Karikatür:15

Karikatür, Sayı: 9 (29 Şubat 1936)
Medeniyetin Kurbanı

Karikatür: 16

Karagöz, Sayı: 58 (21 Mart 1936).

Giren girene!

Hacivat- Haydi... Giren kazanıyor, giren kazanıyor, kazanıyor!

Karagöz- Hacivat... Girene karışmam amma... Onlar girdikten sonra ben muharebenin dışarı fırlamasından korkuyorum!

[Kapıların üzerinde: “Çin”, “Habeşistan”, “Ren”]

Karikatür: 17

Bütün dünyanın beklediği gibi İtalyanlar Habeş merkezini aldılar. Fakat Habeş İmparatoru İngiliz zırhlısına binip kaçtı. İtalya şimdi Habeşi artık yedim, yuttum sanıyor ama Habeş İmparatoru İngilizin elinde oldukça iş nihayet masa başında konuşmaya dökülecek ve neye karar verilirse yine masa başında karar verilecek. Ama İtalyanlar işi silâha dökerlerse o zaman da bir İngiliz-İtalyan davası patlayacak. Bakalım ne olacak

Yeni Köroğlu, Sayı: 841 (9 Mayıs 1936).

Karikatür: 18

Karikatür, Sayı: 20 (16 Mayıs 1936)

Habeşistan sizlere ömür!

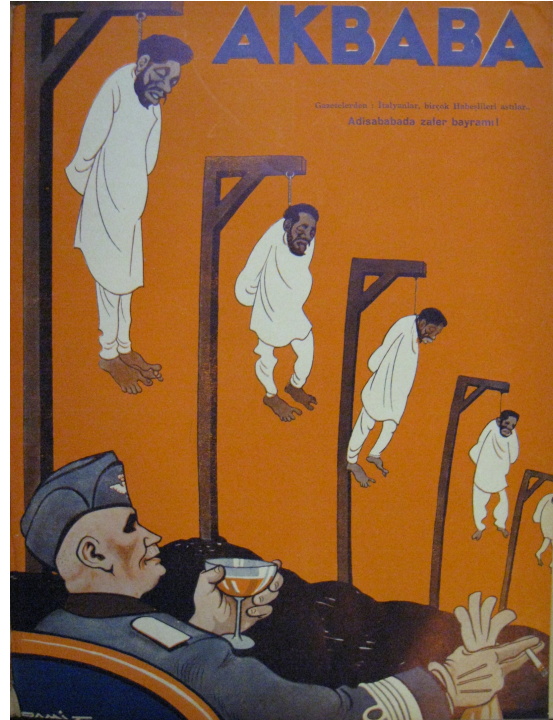
Uluslar kurumu- Sen yattıkça Allah bana ömür versin!

Karikatür: 19

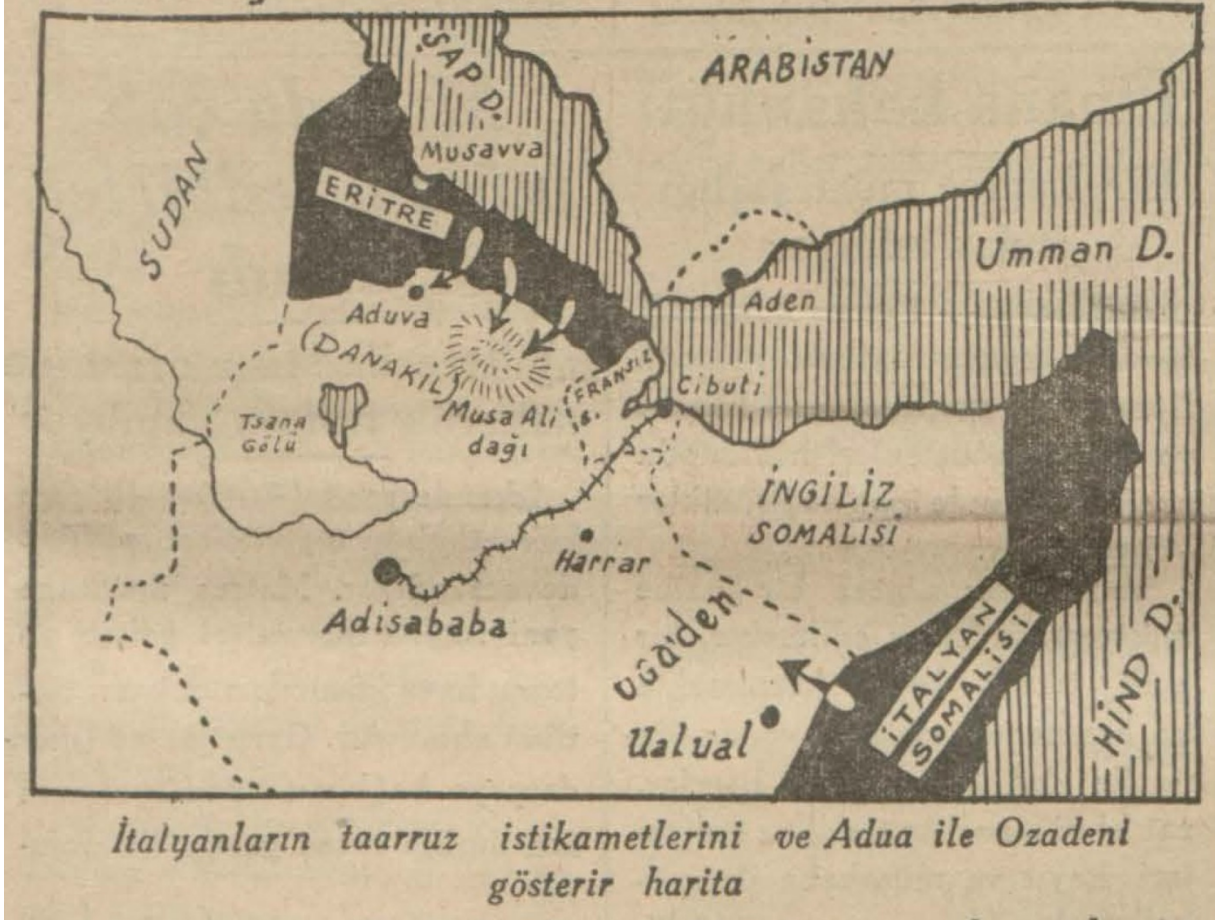
Akbaba, Sayı: 123 (19 Mayıs 1936)
Mussolini- Habeşistan Faşist oldu!

Karikatür: 20

Akbaba, Sayı: 125, (30 Mayıs 1936)
Gazetelerden: İtalyanlar, bir çok Habeşlileri astılar..
Adisababada zafer bayramı!

Harita 1

Akşam, 4 Teşrinievvel 1935.